

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihçilerinin 1789 Fransız Devrimine Yaklaşımları

The Approaches of the Ottoman and Republic Turkish Historists to the 1789 French Revolution*

Tülay AYDIN

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
tlyaydn05@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-0308-1240

Mehmet Can GÜNEŞ

Uzman, Bağımsız Araştırmacı
paucangns@outlook.com

Orcid ID: 0000-0001-5990-6286

Öz:1789'da meydana gelen Fransız Devrimi kendinden önceki düşünce ve aydınlanma birikiminin tamamlayıcısı; kendinden sonraki devrimler içinde rehber olmuştur. Önce ortaya çıktığı Fransa'da akabinde tüm dünyada hızla yayılan devrim ve kazanımları diğer imparatorlukları etkilediği gibi çok farklı milletleri içinde bulunduran Osmanlı imparatorluğunu da etkilemiştir. Bu etkinin en iyi izlenebildiği alanlardan biri de devrim sonrası süreçte Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde kaleme alınan eserler ve bu eserleri ele alan tarihçilerin anlam dünyalarıdır. Fransız Devrimi hakkında yazılan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi eserleri içerik yönünden genellikle devrimin siyasi oluş sürecini ele alan çalışmalardır. Taşıdığı değerler ile dünyayı baştan değiştirecek olan Fransız Devriminin siyasi tarihinin yanında bireyi merkeze alan yapısının değerlendirmesi pek yapılmadığı gözlenen bu çalışmalar tarihçiler perspektifinden bir devrimin yansımaları sunması açısından önem arz etmektedir. Fransız Devriminden sonra ortaya çıkan liberalizm ve muhafazakârlık fikirleri, Osmanlı ve Cumhuriyet aydınlarını etkilemiştir. Fransız Devrimi ile ilgili eserler bu iki temel bağlamda ele alınmış, gelenekçi meşrutiyet anlayışı ile cumhuriyet anlayışının iç içe geçerek günümüze kadar varlıklarını devam ettirmesi tarih yazımında ve devrimin ele alınmasında da kendini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Fransız Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu, Cumhuriyet Dönemi, Tarihçi.

Abstract: The French Revolution of 1789 served as both a culmination of preceding intellectual and enlightenment movements and a guiding framework for subsequent revolutions. Initially emerging in France and rapidly spreading across the world, the revolution and its achievements impacted many empires, including the Ottoman Empire, which encompassed diverse nations and ethnicities. One of the most observable domains of this influence is in the works authored during the post-revolutionary period in the Ottoman Empire and the Republican era, as well as in the intellectual frameworks of the historians analyzing these works. Works on the French Revolution written during the Ottoman and Republican periods predominantly focus on the political processes of the revolution. While these studies emphasize the political history of the revolution that reshaped

* Bu çalışma, ikinci yazarın birinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi:13.02.2025

Kabul Tarihi:09.04.2026

Yayın Tarihi:30.04.2026

Atıf: Aydın, T. & Güneş, M.C. (2026). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihçilerinin 1789 Fransız Devrimine Yaklaşımları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 113-131. Doi: 10.33437/ksusbid.1639447

the world with its values, they often neglect to evaluate its individual-centric structure. Nevertheless, these works hold significance in presenting the reflections of a revolution from the perspective of historians. The ideas of liberalism and conservatism that emerged after the French Revolution influenced both Ottoman and Republican intellectuals. Writings on the French Revolution have been examined within these two primary contexts, and the coexistence of a traditional constitutional monarchy and republican understanding—intertwined at times like the art of marbling—has persisted to this day. This duality is also evident in historiography and interpretations of the revolution.

Keywords: French Revolution, Ottoman Empire, Republican Era, Historian.

GİRİŞ

Fransız Devrimi, Fransa'da monarşik düzenin (Eski Rejim) yıkılması ve halk egemenliğinin kurulması süreci olarak tanımlanabilir. Devrim, sadece Fransa ve Avrupa'da değil, tüm dünyada geniş çapta etkiler yaratan bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Devrimin kökenleri, Rönesans, Coğrafi Keşifler, Reform, Bilim Devrimi ve Aydınlanma gibi önceki süreçlerin etkisiyle şekillenmiş ve evrimsel bir karakter kazanmıştır. Bu süreç, insanı ve yurttaşı merkeze alan, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik gibi evrensel değerlere dayanan bir düşünce yapısını ön plana çıkarmıştır (Merriman, 2018: 525-526). Orta Çağ'da Avrupa'da feodal yapı etkisiyle merkezi krallıklar güçlenirken, Yeni Çağ 'da ticaretin ve silah teknolojisinin ilerlemesi feodal sistemde dönüşümlere yol açmıştır (Ateş, 2009: 7). Güçlü krallıklar, feodal beylerin desteğiyle siyasi otoritelerini kurarak Fransa, İngiltere, İspanya gibi büyük devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Afyoncu, 2012: 3). 18. yüzyılda ise Avrupa genelinde merkezi krallıkların otoritesi baskınken, feodal unsurlar halen sosyal ve ekonomik hayata egemendi. Bu dönemde ekonomik büyüme ve Merkantilizm politikasıyla özellikle İngiltere ve Fransa gibi ülkeler güçlenmiş, sömürgecilik faaliyetleri yoğunlaşmıştır (Ali Reşad Bey, 2018: 41). Avrupa'da Veraset Savaşları ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı, siyasi ve toplumsal yapıları etkilemiş, Fransız Devrimi'nin zeminini hazırlayan düşünceleri yaymıştır (Uçarol, 2014: 7).

Fransa'da merkezi krallığın mutlak otoritesi, sosyal eşitsizlik ve sınıf farklılıklarıyla desteklenmiş, aristokrasi ve ruhban sınıfı geniş imtiyazlara sahip olmuştur (Armaoğlu, 1997: 34). Devlet yapısında feodal kalıntılar korunurken halkın çoğunluğunu oluşturan köylüler vergi yükü altında ezilmekteydi. 18. yüzyılın sonlarına doğru Fransa'da burjuva sınıfının yükselişiyle birlikte toplumsal değişim talepleri artmış ve devrime zemin hazırlamıştır. Hukuk, vergi ve yönetim sistemindeki adaletsizlikler toplumda yurtseverlik ve yurttaşlık bilincinin gelişmesine katkı sağlamış, Fransız Devrimi'nin düşünsel temellerini oluşturmuştur (Yetişgin, 2014: 227). Devrim öncesinde yaşanan savaşlar ve dış siyasetteki başarısızlıklar, Fransa'nın toplumsal gerilimlerini artırmış ve devrim için gerekli koşulları oluşturmuştur (Sander, 2015: 118-119). Fransız Devrimi, 18. yüzyıl sonunda Fransa'nın ekonomik, sosyal ve siyasi çalkantıları sonucunda meydana gelmiştir (Burke, 2007: 9-12). Fransa, Amerika'nın bağımsızlık savaşına destek verirken ekonomisini zayıflatarak ağır borç altına girmiştir (Lefebvre, 2015: 9-10). Ülke içindeki ekonomik krizin giderek derinleşmesi ve hükümetin vergi reformlarını soylulara kabul ettirememesi devrime zemin hazırlamıştır (Lee, 2002: 9-12). Kral XVI. Louis'in devlete katkıda bulunmaları için topladığı Etats-Generaux, halk temsilcilerinin desteğiyle 1789'da "Milli Meclis"e dönüşerek güçler ayrılığını öngören bir anayasa için çalışmalarına başlamıştır (Lefebvre, 2015: 9-10). Bu dönemde halk arasında krallığa karşı tepkiler yükselmiş, Paris'teki Bastille Hapishanesi'nin basılması ve ulusal bir milis kuvvetinin kurulmasıyla devrim ivme kazanmıştır (Hocaoğlu, 1998: 2-3).

Kurucu Meclis, 1789'da hazırlanmakta olan anayasanın başına, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'ndeki gibi yurttaşların sahip oldukları temel hak ve hürriyetlerini ifade eden bir bölüm eklemeyi kararlaştırdı. 4 Ağustos 1789'da yapılan toplantıda, aristokrasi ve ruhban sınıflarının ayrıcalıkları sona erdirilerek özgürlük ilkesi kabul edildi ve 28 Ağustos 1789'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile birey hakları ve eşitlik vurgulanmış, feodal ayrıcalıklar kaldırılmıştır (Yetişgin, 2014: 239). 1791 Anayasası'yla Fransa, mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçiş yapmıştır, ancak kral ve destekçileri bu yeni düzeni baltalamaya çalışmıştır (Erkan, 2008: 137). Devrim, kral ve kraliçenin tutuklanmaları ve sonunda giyotinle idam edilmeleriyle radikalleşmiştir (Armaoğlu 1997: 48). 1792'de I. Cumhuriyet ilan edilmiş, Konvansiyon Meclisi altında devrimci bir rejim kurulmuştur. Bu dönemde devrim Avrupa'ya yayılmaya çalışılmış, komşu monarşiler Fransa'ya karşı bir koalisyon oluşturmuştur

(Kahraman, 2018: 65). Konvansiyon Meclisi, özellikle Jakobenler döneminde şiddete başvurmuş ve terör dönemine girmiştir (Hirst, 2011: 123). Robespierre liderliğindeki bu yönetim, ılımlı cumhuriyetçiler tarafından devrilmiş ve Konvansiyon, 1795'te yeni bir anayasa hazırlayarak yerine Direktuvar Hükümeti'ni getirmiştir (Afyoncu, 2012: 13). Ancak Direktuvar'ın etkinliği zayıf kalmış ve ülkenin idaresinde düzensizlikler sürmüştür. Bu karmaşa, Fransız halkını yeni bir lider arayışına itmiş ve Napolyon Bonapart'ın yükselmesi için bir zemin hazırlamıştır (Ertekin, 2014: 80). Fransız Devrimi'nin sonuçları, Fransa'nın yanı sıra tüm Avrupa'da mutlak monarşilere karşı direnci artırmış, birey hakları ve milliyetçilik fikirlerinin yayılmasına öncülük etmiştir (Armaoğlu, 1997: 80).

Osmanlı İmparatorluğu başlangıçta Fransız Devrimi'ni "bulaşıcı bir hastalık" olarak nitelendirmiş; ancak, Batı'ya gönderilen aydınların gözlemleri ve etkileri sayesinde, devrimi ve onun getirdiği değerleri tanıma ve anlama çabasına yönelmiştir. Bu çalışmada, Fransız Devrimi'nin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde nasıl algılandığı ve bu döneme ilişkin reaksiyonların ne olduğu iki temel ölçüt çerçevesinde ele alınmaktadır: Birincisi devletin kurumsal bakışı ve devrimin etkilerini benimseyip benimseyememesi konusu ve ikincisi dönemin tarihçilerinin devrime yönelik algıları. Bu bağlamda, özellikle "devrim" veya "ihtilal" kavramlarının oldukça tartışmalı olan anlam dünyalarından hangisinin tercih edileceği önemli bir mesele olarak ele alınmıştır. Nitekim Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi tarih yazımında bu iki terim arasında belirgin bir ayrım bulunmaktadır. Muhafazakâr anlatımlarda genellikle "ihtilal" terimi tercih edilirken, daha evrimsel ve köklü dönüşümleri ifade eden çalışmalarda "devrim" kavramı öne çıkmaktadır. Çalışma boyunca, Fransız halkının bu süreci "Révolution" olarak adlandırmasından hareketle "devrim" kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

Fransız Devrimi, yalnızca belirli bir sınıfın çıkarlarını savunan bir hareket olmaktan öte, insan aklına ve evrensel değerlere dayalı, siyasal, toplumsal ve ideolojik bir dönüşüm olarak kabul edilmektedir. Bu devrim hem yaşandığı dönemi hem de sonraki yüzyılları derinden etkileyen sonuçlarıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın ana soruları; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin bu devrimi sebep ve sonuçlarıyla doğru bir şekilde okuyup okuyamadıkları ve tarihçilerin yaklaşımlarının devletin resmi söylemlerine ne kadar yakın ya da uzak olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Fransız Devrimi'nin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türk tarihçilerinin yaklaşımları üzerinden ele alınmasını hedefleyen bu çalışmanın temel amacı, farklı tarihsel dönemlerde devrime ilişkin perspektiflerdeki değişim veya devamlılıkları irdelemektir. İki farklı devlet ve toplum yapısında, Fransız Devrimi'ne bakış açısının siyasal iktidarların eylem ve uygulamalarına konu olduğu ya da olmadığı düşünüldüğünde, bu dönemin siyasal atmosferinin tarihçileri de etkilediği açıktır. Osmanlı'nın imparatorluk yapısı ile Cumhuriyet'in ulus-devlet yapılanması, Fransız Devrimi'ne ilişkin farklı bakış açıları geliştirilmesine yol açmıştır. Devrime çağdaş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bakışı ile devrimin uzun vadeli etkilerinin gözlemlendiği Cumhuriyet dönemi arasındaki zamansal farklılık, bu süreçlerin hem siyasal sonuçları hem de tarihçilerin bireysel ve siyasal etkilerle şekillenen devrim algılarını doğrudan etkilemiştir. Bu çalışmada, Fransız Devrimi'ni ele alan tarihçiler ve eserleri, genel tarih yazımından ziyade, devrimi konu edinmiş ya da kısmen bahsetmiş olan tarihçilerin çalışmalarlarıyla sınırlandırılmıştır.

Fransız Devrimi'nin Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si Üzerindeki Etkileri

Fransız Devriminin ilerleyişi devam ederken, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde yaşamakta olan devrim yanlısı Fransızlar, halkın ayaklanıp Bastil Hapishanesini bastıkları haberini alır almaz kutlamalar gerçekleştirmiştir. Payitaht caddelerinde devrimi sembolize eden üç renkli kokartlar takarak yürüyüş ve büyük şenlikler düzenlemişlerdir. Devrimin ilerleyip cumhuriyetin ilan edilmesi sonucunda, "Kokar-dalılar" olarak anılan Cumhuriyet yanlıları, Fransız elçiliği önüne giderek krallığın atadığı büyükelçi Comte de Choiseul - Gouffier aleyinde gösteriler yaparak elçiyi dışarı atmışlardır. Hatta Cumhuriyetin ilanı şerefine sefarethane bahçesine "Hürriyet" ağacı dikmişlerdi, çeşitli zamanlarda bir araya gelen Cumhuriyet yanlıları, Cumhuriyeti kutlama şenlikleri düzenlemişlerdi (Akçura, 2001: 82). Bu durumu saraya şikâyet eden batılı elçiler saraydan Osmanlı İmparatorluğunda misafir olan herkesin istediğini takmak ve giyme özgürlüğüne sahip olduğu yanıtını almışlardı. Bütün bu olanlar göstermektedir ki Osmanlı bürokratları ve yönetimi devrimin içeriği ve tehlikeleri hakkında pek bilgi sahibi değillerdir ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun batıdan üstün olduğu düşüncesinin hala geçerli olduğu tezini doğrulamaktadır. Çünkü Avrupa'da ki büyük imparatorluklar devrimin yaydığı

evrensel hakların kendilerine vereceği zararı ön görmüş ve Devrim Fransa'sına karşı Koalisyon Savaşlarını yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise payitahtında bulunan Fransızların Fransız elçiliğinde, devrim taraftarlarının krallığın atadığı elçiyi kovarak burada "Hürriyet ağacı" dikmelerini ve etrafında cumhuriyet şenlikleri düzenleyebilmelerine izin vermiştir (Akçura, 2001: 83).

Fransız Devrimi dönemin çok uluslu İmparatorluklarını etkilediği gibi Osmanlı İmparatorluğunu da etkisi altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğu bir ordu İmparatorluğu olması hasebiyle devrim sonrası Avrupa'nın içinde bulunduğu savaş durumundan istifade ederek, batı tarzı askeri yeniliklerle toparlanma dönemine girmek istemiştir. II. Mahmut döneminde Devrimin etkileri Osmanlı İmparatorluğunda yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır (Mardin, 1991: 11). 3 Kasım 1839'da Osmanlı tebaası ve birçok Avrupalı bürokratların önünde Reşit Paşa tarafından "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" Tanzimat Fermanı ilan edildi (Berkes, 2002: 213). Beş bölümden meydana gelen ferman ilk iki bölümde; Osmanlı İmparatorluğunun Şeriat ve Kur'an hükümlerine gösterdiği yıllardan gelen saygı ve bu saygının yitirilmesi sonucu gelen sıkıntıların varlığına değinmesiyle Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğuna ilk yansımasının da muhafazakâr bir yaklaşım içinde ele alındığını gözler önüne sermiştir. Üç ve dördüncü bölümlerde düzeni tekrar sağlamak için gerekli düzenlemelerin yapılması ve bu düzenlemelerde yasaya bağlanması işlenmiştir. Asıl önemli olan dördüncü bölümde bütün Osmanlı tebaasının din ve ırk ayrımı yapılmaksızın, can ve mal güvenliğinin sağlanması ve vergi adaleti ile askerlik durumunun tanzimi de Fransız Devriminin eşitlik ilkesinin tezahürüdür (Ateş, 2009: 341-342). Tanzimat Fermanının en önemli özelliği Osmanlı İmparatorluğunda daha önce askeri başarılar için yapılan yeniliklerin bu sefer halkı bir ideoloji etrafında tutmak için yapılmış olmasıdır (Armaoğlu, 1997: 223-225).

18 Şubat 1856 tarihine gelindiğinde Fransız Devriminin ikinci dalgası niteliğinde olan "Islahat Hatt-ı Hümayunu" Islahat Fermanı ilan edildi (Berkes, 2002: 216). Vergilendirme, adaletin sağlanması vaatleri ve askerlik görevinin tüm vatandaşlara sağlanmasının yansıra, tüm inanç mensuplarına eğitim hakkı sağlanması ve devlet memuru olma hakkını tanınması Islahat Fermanının en önemli özellikleriydi. Böylelikle Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanının çerçevesi genişletilmiş ve uygulama alanı yasal bir dayanağa bağlanmıştır (Ateş, 2009: 333-335). Hristiyan vatandaşların Müslüman vatandaşlarla devlet nezdinde eşit statüye kavuşması bu fermanı uluslararası insan hakları bildirisi niteliği taşıdığını göstermektedir (Armaoğlu, 1997: 259). 23 Aralık 1876 yılında II. Abdülhamit döneminde ilan edilen "Kanun-i Esasi" ise sürecin yeni bir boyutunu oluşturmuştur. Anayasa toplamda 119 madden oluşmaktadır (Uzun, 2005: 153). Kanun-i Esasi ilk Osmanlı İmparatorluğu anayasası olması nedeniyle Türk modernleşme tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu kanunla birlikte I. Meşrutiyet dönemi başlamıştır (Armaoğlu, 1997: 511). Ancak kısa süreli bir uygulama alanı bulan bu anayasal dönem Padişahın Meclisi veto etme hakkına sahip olması nedeniyle Osmanlı-Rus savaşı sonrası kurulan meclisin 13 Şubat 1878 yılında II. Abdülhamit tarafından dağıtılması sonucunu doğurmuştur. Böylece I. Meşrutiyet Dönemi sona ermiş ve II. Abdülhamit'in 30 yıl sürecek olan mutlak monarşi dönemi başlamış oluyordu (Berkes, 2002: 336).

Sultan II. Abdülhamit döneminde anayasal rejime son verilmiş olsa da batılı anlamda teknik, eğitim ve özellikle askeri alanlarda Sultan tarafından kurulan modern okullardan yetişecek olan öğrenciler Türk Demokrasi tarihinde önemli bir yer edinecektir (Mardin, 1991:17-18). Sultan II. Abdülhamit'in otuz yıl boyunca süren mutlak monarşi yönetimi 1909 yılında tahtan indirilmesi ile son bulmuştur (Kuyas, 2011: 18). Bu ıslahat hareketleri Osmanlı İmparatorluğunda krala karşı halkın millet olarak ayaklanması yerine imparatorluğun himayesinde bulunan faklı etnisite ve inançlara çeşitli hakların verilmesi söz konusu olmuştur. Fransız Devriminde olduğu gibi ulus, devrimi yapmamış, kurulacak olan devlet yeni ulusu inşa edecektir. Fransız Devrimi ile kıyaslandığında Osmanlı imparatorluğunda meydana gelen reformlar padişah onaylı ıslahatlardır. Fakat 1908 yılına gelindiğinde durum değişecektir.

1889'da Fransız Devriminin 100. yılında Ishak Süküti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo tarafından kurulan ve İttihad-i Osmani daha sonra Paris'te İttihat ve Terakki ismini alacak olan cemiyet yakın dönem tarihine büyük bir etkide bulunacaktır (Akşin, 1980: 48). Bu örgütün temel amacı Sultan Abdülhamit rejimine son vermek ve yerine yeni batılı bir yönetim anlayışını ikame etmektir (Şakir, 2014: 68). Bu fikirlerin ortaya çıkması Osmanlı tebaası için zaruriyet arz etmekteydi Kurulan birinci İttihad-i Osmani Cemiyeti kurucuları farklı ırklara mensup olmalarından kaynaklı olarak kavim,

mezhep ve cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir yapı içinde olmuştur. Bu nedenle cemiyetin daha ziyade entelektüel ve aydın bir ekipten meydana geldiği görülmüştür (Karabekir, 2009: 18). Bu aydın sınıfın öncelikli hedefi, meclisin tekrardan açılmasını demokratik yollarla sağlamak olurken, daha sonra 1906 yılında kurulan ikinci İttihat ve Terakki örgütü bünyesine katılan üyelerin asker kökenli ya da asker olması nedeniyle ilk örgütün kozmopolit demografik yapısı giderek daralmaya başlamıştır. Böylece cemiyet içinde askeri fikirlerin ön plana çıkmasıyla entelektüel kalem erbabı kişilerin yerini silahlı subaylar alacak ve bu durum Devrimi doğuracaktır (Kansu, 1995: 97).

1908 Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilk kez meşruti monarşinin kurulduğu dönemin adıdır. Halkın seçtiği milletvekillerinin sivil ve askeri alanda bürokratların gücünü siyasal alanın dışına taşıdığı sürecin başlangıcı konumundadır. 1908 Devrimi öncesi Osmanlı İmparatorluğunda meydana gelen demokratikleşme çabaları özetle Padişahın sarsılan otoritesini düzeltmekten başka bir şey değildi. 1905 Rusya ve 1906 İran'da meydana gelen Devrimsel hareketler ve parlamentoda 1908 Devrimini kısmi olarak etkilemiştir (Acar, 2008: 79). Fransız Devrimi göz önüne alındığında, diğer birçok devrimde olduğu gibi 1908 Devrimini de Osmanlı İmparatorluğu'nun vergi ayaklanmaları olarak değerlendirebiliriz. 1904'te çıkardığı yeni "*Şahsi Vergi ve Hayvanat-ı Ehliye Rüşumu*" vergileri, halk üzerinde ciddi ekonomik zorluklar yaratmıştı. Bu nedenle İzmir'de halk, vergi ödemeyi reddetti ve süresiz vergi toplama durduruldu. Ayrıca, Yunan adasının yanı sıra 1905'te Midilli, İşkodra, Basra, Trablusgarp vilayetlerindeki halk, İstanbul'a telgraflar göndererek yeni vergilerin kaldırılmasını talep etti ancak bu talepler Saray tarafından dikkate alınmadı (Kansu, 1995: 37-38).

Anadolu'da da durum hiç de farklı değildi; Ocak 1906'da Kastamonu belediye seçimlerine yerel halk, vergilendirme ve harcamalardaki denetimsizlik nedeniyle katılmayı boykot etti. Halk, vilayetteki askeri komutana vergi adaleti ve denetimi için seçtikleri delegelerin meclis üyeliğine seçilmesini talep etti. Devlet memurlarından vergi alınmamasına karşı çıkan Kastamonu halkı, tüm vergilerin Vali Enis Paşa'dan tahsis edilmesini istedi. Askeri komutanın bu taleplerin saraya iletileceğini belirtmesi üzerine, Hâkim Esad Efendi liderliğindeki halk, telgrafhaneyi ele geçirip taleplerini İstanbul'a bildirdi. Ermeni, Rum ve Müslüman halk, dükkânlarını kapalı tutarak yeni vergilerin kaldırılmasını ve Valinin görevden alınmasını talep etti. Şehrin kolluk kuvvetleri ile halkı dağıtamayacağını anlayan Vali Enis Paşa, şehrin ileri gelenleri ile görüşerek halkı ikna etmelerini istedi. Ancak, Hâkim Esad Efendi önderliğindeki halk, şehrin ileri gelenlerini rehin alarak, vergilerin kaldırılması ve valinin görevden alınması için dilekçeye imza atmaları karşılığında serbest bıraktı. Vali Enis Paşa'nın görevden alınmasıyla yerine Askeri Kumandan Ali Rıza Paşa atandı (Kansu, 1995: 40-43).

1906 Şubat'ında Erzurum halkı, eski vergilerin denetimsizliğinden şikâyetçiydi. Yeni konulan vergiler, özellikle şehrin önde gelen tüccarları arasında bir ayaklanmaya neden oldu (Kansu, 1995: 44). Erzurum'daki halk hareketi, Osmanlı toplumunun farklı kesimlerini içine alarak kırsal ve kentsel alanlarda yaygın bir şekilde destek buldu. Halk, yeni vergi uygulamalarına karşı örgütlendi ve valiliğe bir dizi talepte bulundu. Bu talepler arasında vergi muafiyeti, vergi türlerinin gözden geçirilmesi, dini gerekçelerle vergilerin reddedilmesi gibi konular yer alıyordu. Göstericiler, valiliğe karşı yürüyüşler düzenledi, işyerlerini kapattı ve vergilendirme afişlerini yırttı. Halk, vergi karşıtı eylemlerini devlet otoritesine karşı bir direniş biçimine dönüştürdü (Kansu, 1995: 45). Bu süreçte, devlet memurları da protestolara katılarak destek verdiler ve böylece devlet otoritesi fiilen halkın kontrolüne geçti. Valinin, ayaklanmanın büyüklüğünü ve önemini saraydan gizlemesi, halkın tepkisine ve valinin gözaltına alınmasına neden oldu (Nehir, 2021: 670). İstanbul'da toplanan hükümet yetkilileri, ayaklanmanın bastırılması için ordu gönderilmesi kararı aldı, ancak bu karar uygulanamadı. Yeni vali, vergilerin geçici olarak kaldırıldığını duyurmasına rağmen halkın taleplerini karşılayamadı. Sarayın gönderdiği heyet, ayaklanmanın büyük olduğunu ve tek bir merkezden yönetildiğini iddia ederek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne işaret etti (Kansu, 1995: 47-49).

Erzurum'da 1906'nın son çeyreğinde patlak veren ayaklanma, Osmanlı hükümetine karşı önemli bir direniş hareketiydi. Ayaklanma sırasında birçok polis, jandarma ve hatta Jandarma Komutanı hayatını kaybetti. Saray, olayın sorumlularını yakalamak için emir verdi, ancak vali ve ileri gelenlerden bazılarının tutuklanma talebi şehirde çatışmalara neden oldu. Halkın isyanı sonucunda birkaç güvenlik görevlisi sokak ortasında dövülerek öldürüldü. Bu olay, Erzurum'daki otoritenin zayıfladığı ve diğer vilayetlere de yayılan bir dönemin başlangıcını işaret ediyordu. Yeni valinin atanmasıyla birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisi giderek arttı ve saray, vergilerin alınmasını durdurduğunu açıklamak

zorunda kaldı. Aynı dönemde, Muş ve Van'da meydana gelen ayaklanmaların arkasında Rus ve Fransız konsoloslarının olduğu düşünülüyordu. Ayaklanmaları bastırmak için gönderilen kuvvetler, Ermeni devrimciler tarafından engellendi. Diyarbakır vilayetinde de benzer olaylar yaşandı. Bu olaylar, II. Meşrutiyet öncesi dönemin, özellikle Anadolu'da kitlesel hareketlerin ve ayaklanmaların başladığı bir zaman dilimini temsil ediyordu (Çetinkaya, 2004: 46).

Paris merkezli İttihat ve Terakki Cemiyeti, özellikle Kastamonu ve Erzurum'da meydana gelen olayları yakından takip etmekteydi. Paris'ten Şam Şubesi'ne yazılan mektuplarda, ayaklanmaların bu bölgelere yayılması ve devrimci gösterilerin artırılması istenmişti. Cemiyetin amacı, Suriye'yi de içeren Türkiye genelinde güçlü bir örgüt kurmaktı. 1905'teki İran ve 1906'daki Rus devrimlerine benzer bir meşruti devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirmek istiyorlardı. İttihatçılar ve Ermeni devrimcileri, Mutlakiyetçi Sultan II. Abdülhamid'in rejimini devirmek için resmi bir iş birliğine varmışlardı. Aynı zamanda, İttihat ve Terakki örgütlenmesi imparatorluğun tüm vilayetlerinde güçlenmişti (Kansu, 1995: 95). İmparatorluğun birçok şehrinde, yaygın ayaklanma hareketleriyle destek bulan ve cesaretlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti, mutlakiyetçi rejimi devirmek için çabalarını hızlandırdı. 1907 yılının son günlerinde, Türkiye'deki mevcut düzenin devrimci bir şekilde değiştirilmesi talebiyle resmi bir iş birliğine gitmeleri, bu durum ve şartlarda gerçekleşmişti. Meşrutiyetin tekrar ilan edildiği haberi, Avrupa basınına Binbaşı Enver Bey tarafından çekilen bir telgraf ile 23 Temmuz'da duyuruldu. 24 Temmuz'da ise Kanun-u Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle Sultan Abdülhamid, Meclis-i Mebusan'ın açılmasını ve ardından hemen seçime gidilmesini emreden bir duyuru yayımlamak zorunda kaldı. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda mutlak monarşi sona ermiş oldu (Lieberman, 2016: 97).

Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı toplumunda ortaya çıkan kaotik ortamda, Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında var olan çeşitli ırklar ve dinlere mensup halk, ebruli sanatı gibi iç içe geçmiş bir şekilde, basın üzerindeki sansürün kalkmasından dolayı toplu hareket etmişlerdi. İşçi grevleri, toplu boykotlar ve şehir merkezlerindeki gösteriler, bu durumu adeta özetliyordu. Bu kaotik ortamda halkın üzerinde sadece bir grup egemenliğinden bahsetmek imkânsızdı (Çetinkaya, 2004: 44). 1908 seçimleri, tam anlamıyla bir Osmanlılık fikrinin dışı vurumu gibiydi. Meclise giren milletvekilleri şu şekildeydi: İttihat ve Terakki Cemiyeti altmış, Fırka-i Ahrar yirmi sekiz, Osmanlı Demokrat Fırkası iki, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası on bir, Ahali Fırkası altı, Osmanlı Sosyalist Fırkası altı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası yirmi üç ve Bağımsız yüz elli iki milletvekili bulunmaktaydı. Bu milletvekilleri çeşitli etnisiteye mensup kişilerden oluşmaktaydı: Türkler yüz kırk, Araplar altmış, Arnavutlar yirmi yedi, Rumlar yirmi altı, Ermeniler on dört, Slavlar on, Kürtler yedi ve Yahudiler dört kişi olarak temsil ediliyordu (Kansu, 1995: 375-447). Bu tablo, dönemin ağırlık kazanan Osmanlılık fikrinin yansıması niteliğindedir. Dinine, mezhebine, diline ve etnik aidiyetine bakılmaksızın Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan tüm toplumun eşit birer vatandaş olarak mecliste temsil edilmesi, bu durumu kanıtlar mahiyetindeydi (Çetinkaya, 2024: 256-258).

Trablusgarp Savaşı (1911-1912), Balkan Savaşları (1912-1913), Ermeni tehciri (1915-1916) ve I. Dünya Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak ve nüfus kayıplarıyla sonuçlandı (Akşin, 2014: 50-51). Bu durum, Osmanlılık idealinin tüm cemaat ve etnisiteleri kapsayacak bir fikir haline getirilemediğini göstermektedir. Ayrıca, ordu içindeki subayların Balkan Savaşları'ndaki iç çekişmeleri, subayların bir kısmının mutlak monarşi taraftarları olması, bütün bu olayları hızlandırmıştı (Çetinkaya, 2004: 48). Fransız İhtilali göz önüne alındığında, halkın kitlesel olarak mutlak monarşiye karşı çıkışının en uç örneği 1908 İhtilalidir. Çünkü halk, yeni vergilerin ödenmesine karşı çıkmış ve vergilerin denetimini istemekle parlamenter bir arzu içinde olduklarını göstermiştir. Ayrıca, bu isyanların Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamına yayılması da bu devrimin halk destekli olduğunu kanıtlamaktadır. İttihat ve Terakki örgütü ise bu devrimin lokomotifini üstlenmiştir. Akabinde meydana gelen ve tüm dünyayı etkileyen savaşların yanı sıra siyasi olaylar, Osmanlı aydınlarını Türklük Ulusu idealini oluşturmaya sevk etmiştir.

Cumhuriyetin ilanına ve dolayısıyla bu evreye gelindiğinde, bu devrimi Atatürk'le özdeşleştirmek gerekecektir. 22 Haziran 1919'daki Amasya Genelgesi'ndeki "*Vatanının bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir*" ve "*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" maddeleriyle, kurtuluşun halkta olduğu ve bunun için ulus olma bilincinin geliştirilmesi gerektiği amaçlanmaktadır. 1908 ihtilali öncesi ve sonrasında meydana gelen mitingler ve gösterilerin bu sefer de vatanın işgal altından

kurtarılması için elzem olduğu ifade edilmektedir (İnan, 2023: 29). 23 Temmuz- 7 Ağustos 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nde, "Hristiyan halka siyasi hâkimiyet ve hükümet işlerini bozacak imtiyazlar verilemez" maddesi, 1908 ihtilalinin ruhunu taşıyan Osmanlıcık idealinden Türk Müslüman idealine doğru bir geçişin işaretlerini taşımaktaydı (İnan, 2023: 34). 4 Eylül- 11 Eylül 1919 tarihlerinde toplanan Sivas Kongresi'nde ise "Osmanlı toplumunun bütünlüğü, millî istiklalimizin sağlanması, Hilâfet ve Saltanat yüce makamının dokunulmazlığı için Kuvâ-yi milliye'yi etkili ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır" (İnan, 2023: 37) maddesi göz önüne alındığında, Anadolu'da var olan ulus kavramının millet eksenli olmaktan çok dini eksenli olduğu anlaşılmalı ve bildirinin halkın değerleri göz önüne alınarak hazırlandığı görülmektedir. Bu gelişmeler ışığında, Fransız İhtilalinde devrimi ulus yaparken, Türk devriminde ise devrimin ulusu yaratmak zorunda kaldığı ortaya çıkmaktadır. Halkın amacı ülkeyi işgalden kurtarıp tekrardan üçüncü Meşrutiyeti ilan etmek olduğu ifade edilebilir. Akabinde Atatürk'ün önderliği ve koruyucusu olduğu Cumhuriyet nihayet 29 Ekim 1923'te ilan edilmiş ve mutlak monarşi sona ermiştir (İnan, 2023: 129).

23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 7. Maddesi'nde geçen, meclisin şariat hükümlerinin uygulanması ve denetlemesi görevi dikkat çekmektedir (Kuyuş, 2011: 34). Çünkü cumhuriyetin ilan edildiği ortamda, meclisin ve yürürlükteki yasaların şariat vurgusu önemlidir ayrıca Şeriyye ve Evkaf Vekâlet'inin varlığı laikliği aykırı bir durum teşkil etmiştir. Çünkü laiklik devletin tüm bireylere ve dinlere eşit uzaklıkta olması demektir (Dellaloğlu, 2020: 162). Nihayetinde, Adliye Vekili Seyit Bey ve Şeyh Saffet Efendi ile beraberindeki milletvekillerinin meclise sundukları öneri sonucunda, 431 Sayılı Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmani'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun ile hanedanın yurtdışına çıkarılma kararı kesinleşmiştir. Böylelikle, 36 erkek, 48 kadın, 60 çocuk, 144 kişiden oluşan Osmanlı Hanedanı üyeleri yasa hükmü uyarınca ülke dışına çıkarılmıştır ve hilafet son bulmuştur. Fransız İhtilalini ve devrimi gerçekleştiren ulusu düşündüğümüzde, 16. Louis ve Marie Antoinette'in giyotinle idam edilmeleri karşısında Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına çıkmalarına müsaade edilmesi, Fransız İhtilalinin etkilerini Türk devriminde ölçmek adına önemli bir olaydır. Cumhuriyetin ilanından sonra hilafetin kaldırılması hadisesi, ilan edilen cumhuriyeti anlamak adına da önemlidir (Akın, 2001: 398). 20 Ocak 1921'de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 13. maddesi'nin vilayetlere tanıdığı özerklik haklarının 1924 Anayasası ile kaldırılması ve 1925 İzmir İktisat Kongresi sonrası Aşar vergisinin kaldırılması, bu maddelere dayalı olarak Ankara dışında kurulan özerk vilayet meclisleri ve ekonomik kaynakların kesilmesine sebep olmuştur. Bu durum, halkın tepkilerine yol açmıştır. Yeni kurulan cumhuriyetin bir imparatorluk mirası taşıdığı, bundan dolayı yeni ulus inşasının çok önemli bir mesele olduğu düşünülmektedir. 1908 İhtilalinin lider kadrosunun olası Cumhuriyet Türkiye'sindeki etkilerinin yaratabileceği tehlikelere Atatürk, İstanbul'da bir Amerikalı gazeteciye verdiği bir söyleşide öfkesini gizleme ihtiyacı duymadan yer vermiştir:

"İttihatçılar bize ihanet etti. Enver, Talat, Cemal ve yandaşları ölüme mahkûm edilmelidir. [İttifak devletleri yetkililerinin) onları idam etmekte neden geciktiklerini anlamıyorum. Almanlarla ittifaka girmek bir deliliktir. Savaş sırasında Almanların gerçek doğasını tanıdık ve içimize biz Türklerin Alman ırkından nefret ettiği hissi yerleşti. [Vicdanen] onları müttefik olarak kabul edemedik (Çavdar, 1979: 185)."

Nitekim Atatürk'ün önderliğindeki Kurtuluş Savaşında tüm halk bildirimlerinde padişahın kurtarılması, hilafetin bileştirici rolü ve yerel yönetimlere izin vermek gibi çeşitli içeriklerin varlığı, toplumun kendini din ve hilafet etrafında konumlandığını göstermektedir. Ayrıca, Atatürk'ün sadece ulus bilinci yaratmak için halkı dönüştürmek zorunda olmadığını, aynı zamanda kurucu kadroyu da dönüştürmek zorunda kalacağını, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker (1887-1950) şöyle özetlemektedir:

"Saydığım anlamda bir değişiklik yapılırken mukavemet ve irtica unsurları, yerine göre elinde silahla veya cebinde kitapla, kafasında eskiye alışmış somurtkanlık, dilinde iğfal ve tehevürle gelip karşınıza dikilirler. Bunları vurup devirmedikçe inkılabı yapmanın ve hatta uzun devirler korumanın imkânı yoktur. Öte taraftan alışan alıştığını bırakıp, alışmadığına girinceye kadar, aklından ve şuurundan gelmese bile, kendi alışkanlık duygularından birçok mukavemet/ere maruz kalır. Bu bakımdan da Türk inkılabı en ziyade zor kullanmayı gerektiren bir hususiyet gösterir (Peker, 1984: 24)."

1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabul edilmesi ve İzmir Suikastı, yeni kurulan cumhuriyette muhalif kesimin baskı altına alınması yönünde bir eğilim doğurdu. Mustafa Kemal'in otoritesine karşı olabilecek herkesin bir şekilde tasfiyesi anlamına geliyordu. CHP'nin 1927 Parti Kongresi'nde alınan kararlar birlikte, parti meclisinde bulunan milletvekili seçme yetkisinin Mustafa Kemal'in inisiyatifine bırakılması, iktidarın tekelleşmesi olarak yorumlanabilir (Maksudyan, 2005: 41). 1923-1947 yılları arasında CHP Tüzüğü'nün genel esaslarında ulusal egemenlik, itibar, refah, bağımsızlık gibi kavramlar baskıcı ve otoriter yönetimden kurtulmayı hedeflerken, demokrasiye hiçbir atıfta bulunulmaması buna bir örnektir (Parla, 1992: 31). Diğer yandan, Kadınlar Halk Fırkası, Nezihe Muhiddin'in önderliğinde 15 Haziran 1923'te kurulmaya çalışılmış, ancak 1909 seçim kanunu gerekçe gösterilerek buna izin verilmemiştir. 25 Mart 1927'de Türk Kadınlar Birliği Kongresi'nde alınan kararlar Nezihe Muhiddin başkanlıktan düşürülmüş ve itibarsızlaştırılmıştır. Bu gelişmeler ışığında, kurulan cumhuriyetin Fransız İhtilaliyle ilişkilendirilmesi sadece yüzeysel bir benzetme olarak kalır. Yeni rejimde, cumhuriyet sadece bir makyaj olmuş, asıl olan devlet yapısındaki değişikliklerdir (Balcı ve Tuzak, 2017: 47-49).

Güçlü bir milliyetçi ideoloji, imparatorluk mirası üzerine inşa edilen cumhuriyette, var olan sınıfsal ve etnik farklılıkların bastırılmasıyla daha bütüncül bir yapı oluşturmak için uygun bir yaklaşımdı. Ulus devlet kavramı, farklı kesimleri bir araya getirerek ve farklı sesleri bastırarak tam anlamıyla bir "tutkal" işlevi görmekteydi. Böylelikle, içteki bütünlük dışarıya karşı mücadelede kolaylık sağlamaktaydı. Yeni ulus bilincinin inşasında, dilbilimciler ve halkbilimciler en önemli rolü üstlenmiştir. Osmanlı'dan kalan imparatorluk mirasının bugünkü ve geçmişteki kültürü hakkında yapılan etnografik ve dilbilimsel araştırmalar, kurgulanacak milletin ayrıntılı planı için malzeme sağlamıştır. Milliyetin ırka dayalı yorumu için gelenek, görenek ve anadil önemli bir yer teşkil etmiştir. Çünkü halkın mit ve tarihsel değerleri göz önüne alınarak, etnik aidiyete dayalı millet ideolojisinin halkın çoğunluğu tarafından kabul edilmesi kolaylaştırılmıştır ve aynı zamanda halkın bu değerlere kolaylıkla adapte olabilmesi için zihninde somutlaştırılmasını başarmıştır (Maksudyan, 2005: 33-35).

Enver ve Talat Paşalar, Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Bosna Hersek, Mısır ve Trablusgarp'ın savaşları sonucunda elde kalan Anadolu'nun kaybını önlemek için milli ve Türkçü bir bakış açısıyla yeni politikalar gerçekleştirmişlerdi (Bozarslan, 2010: 288). Bu politika, Ermeni tehciri, Rumların sürülmesi, Yahudilerin yoksullaştırılması ve Türkleştirme politikaları gibi çeşitli varyasyonları doğurmuştur. 1933'te yapılan Üniversite Reformu ile Darülfünun, hükümete karşı muhalif duruşlarından kaynaklı kapatılmış ve günümüzdeki İstanbul Üniversitesi açılmıştır. Darülfünun öğretim görevlilerinden Ordu Profesörü, Doçent ve asistan olmak üzere 240 üyeden 157'sinin görevlerine son verilmiştir (Asker, 2014: 278). Üniversite Reformu ile göreve gelen milliyetçi öğretim görevlilerin amacı akademik olmakla birlikte siyasi bir boyuta sahipti. İktidarın öngördüğü şekilde yürütülen araştırmalar, bir yandan "millilik" özelliğini barındırırken, bir yandan da Türklere methiyeler düzüyordu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu mirası üzerine inşa edilen yeni Cumhuriyetin ulus bilincini oluşturmak için halkın kozmopolit yapısını ekarte ederek, Ziya Gökalp "Türkçülük kozmopolitliğe karşıdır" sözü ile bunu özetlemiştir (Ersanlı, 2003: 86). Farklılıklarından arınmış bir "ari ırk" yaratmayı amaçlamaktaydılar. Bunun için filoloji başta olmak üzere tarih, arkeoloji, antropoloji ve benzeri "bilimsel" disiplinlerden faydalanmışlardı. Örneğin, Türk Antropoloji Mecmuası, toplumu oluşturan ana unsurun Türk ırkı olduğunu ispat etmek için yayınlar yapmıştır (Asker, 2014: 278). Bunun yanı sıra Türk Tarih Tez'inin en temel amacı, Türk olan topluma tarih bilincini aşılaktır. Sipariş üzerine yapılan bu çalışmaların nihai hedefi belliydi: siyasi erkin üzerine karar kıldığı sonuca varmaktı. Tüm bunlar, vatanseverlikle perçinlenen millet kavramıyla toplum içinde var olan etnik, dini ve sınıfsal farklılıkları kontrol altına almayı, uluslararası düzeyde daha etkili bir savaş yürütme amacını taşımaktaydı (Maksudyan, 2005: 36-64). Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi incelendiğinde, "*Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.*" sözü millet ve ulus bilincinin kan bağı ile ele alındığı görülecektir. Akabinde metnin tamamı incelendiğinde bir felaket senaryosuna benzetilerek yurdun içinden her an bir düşmanın çıkabilir ihtimali üzerine durulur. Bu da bize Cumhuriyetin halk tarafından talep edilmediği, kurucu kadro ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulduğunu gösterecektir. Bilinen aksine tek parti döneminin ruhunu anlamak için Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura eserlerine bakmak yetmeyecektir. Çünkü 1924-1938 arasındaki dönemde Gökalp'in hiçbir eseri, 1928'de resmi yazı dilinin yerini alan, Latin alfabesine çevrilmemiştir (Parla, 1989: 210). Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ve akabinde kurulacak olan cumhuriyetin ilanına kadar olan etkisi, ulus bilincinin oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, cumhuriyetin ilanı ile birlikte yürütülen modernleşme ve batılılaşma

politikaları da Fransız Devriminin etkilerini taşımaktadır. Bu süreçte, eğitim, hukuk, dil ve kültür alanlarında yapılan siyasi reformlar, Fransız Devriminin getirdiği prensiplere paralel olarak gerçekleştirilmiştir (Aydın, 2022: 109). Sonuç olarak, Fransız Devriminin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki etkisi, ulus bilincinin oluşturulmasında ve modern bir devlet yapısının kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemdeki politikaların temelinde, Fransız Devriminin getirdiği değerler ve prensipler yatmaktadır.

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Tarihçilerinin Fransız Devrimine Yaklaşımları

Fransız Devrimi ve sonrasındaki süreçte Osmanlı tarihçilerinin yaklaşımlarını ele almadan önce, dönemin devlet adamlarının ve tarihçilerinin devlete bağlı olduklarını ve padişahın maaşlı çalışanları olduklarını belirtmek önemlidir. Bu durum, yazılan kitap ve eserlerin genellikle dönemin padişahına atfedilmesine ve mutlak surette padişah ya da yönetici erkin onayı olmaksızın kabul edilmemesine yol açmıştır. Bu bağlamda, yazarların ve eserlerin tam anlamıyla bağımsız olduğunu iddia etmek akademik olarak doğru olmayabilir. Tarihçilerin tarafsız olup olamayacaklarına dair bir soru sormadan önce, tarihçilerin bu tarz bir tarafsızlık için gerekli olanaklara sahip olup olmadığını gözden geçirmek gerekmektedir. Tarihçinin eserinin yazıldığı dönemin koşulları ve dinamikleri bu bağlamda büyük önem taşır. Özellikle mutlak monarşinin egemen olduğu bir toplumda ortaya çıkan eserler, var olan gücün etkisi altında şekillenme eğilimindedir. Bu durumda, bir yazarın siyasi ve ideolojik düşüncelerinin yanı sıra aldığı eğitimin de eserin içeriğini etkilediği görülür (Collingwood, 1990: 302). Ayrıca, Osmanlı padişahının hem siyasi hem de dini lider olması, Fransız Kralı XVI. Louis'ten farklı olarak padişahın devrilmesine yönelik bir devrim düşüncesini Osmanlı toplumunda zayıflatmıştır.

XVI. Louis'in devrimi, padişahın da benzer bir akıbetle karşılaşabileceği fikrini doğurmasına rağmen, padişahın halife olarak dini bir otoriteyi elinde bulundurması, Osmanlı'da böyle bir devrimi engellemiştir. Bu durum, Osmanlı tarih yazımında Fransız Devrimi'nin daha mesafeli ve eleştirel bir şekilde ele alınmasına yol açmıştır. Fransız Devrimi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yansımalarının anlaşılmasında bir diğer önemli faktör, Avrupa'da meydana gelen Rönesans, Reform ve Bilim Devrimi gibi köklü entelektüel hareketlerin Osmanlı topraklarında yeterince etkili olmamış olmasıdır. Osmanlı aydınlanmasının Avrupa'daki bu gelişmelere kıyasla geri kalması, Fransız Devrimi gibi büyük toplumsal değişimlere karşı daha muhafazakâr bir duruşun benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Osmanlı aydınları, bu devrimleri daha çok imparatorluğun bütünlüğüne yönelik tehditler olarak görmüş ve bunlara karşı korunmacı bir tavır sergilemiştir. Ayrıca, Osmanlı'da mülkiyet hakkının olmaması ve burjuva sınıfının gelişmemesi de Fransız Devrimi'nin toplumsal temellerinin Osmanlı'da oluşmamasına yol açmıştır. Osmanlı toplumu, ekonomik ve sınıfsal dönüşümlerin devrimler üzerindeki etkisini yeterince deneyimlemediği için, Fransız Devrimi'ni daha çok dışsal bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Osmanlı düşünce dünyasında, Voltaire, Rousseau, Montesquieu ve Diderot gibi Batı'nın devrimci düşünürlerinin karşılık bulmaması, Fransız Devrimi'nin Osmanlı'daki algısında büyük bir eksiklik yaratmıştır.

Collingwood siyaset tarihçisini kendine ait görüşü olmayan biri olarak ifade ederken (Collingwood, 1990: 302) onun tarihçi ve ortaya koyduğu eser arasındaki ilişkiyi değerlendirmedeki bu yaklaşımını Osmanlı tarihçilerinin Fransız Devrimine yaklaşımlarını incelerken de ele alabiliriz. Bu bağlamda, öncelikle Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği görevini yürütürken devrime olan yaklaşımını ele almak hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de tarihçilerinin devrime bakış açılarını anlamamıza yardımcı olabilir. Halet Efendinin gözlemlerinden Osmanlı Bürokrasisinin dönemi nasıl takip ettiklerini, eğitim durumları ve İmparatorluğun sınırları dibinde meydana gelen Rönesans, Reform coğrafi keşiflerinin yanı sıra Amerika Bağımsızlık Bildirisini ne derecede takip ettiği ve yönetim olarak nasıl bir yaklaşım içine girdiğini çözümleriz. Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında bilimsel gelişmelerin sınırlı olması, bu konuda dikkate değer bir faktördür. Bu çözümlenmeyi yapmadan Osmanlı'nın Fransız Devrimine nasıl anladığına doğru bir yaklaşım getiremeyiz.

Halet Efendi'nin Fransa'ya büyükelçi olarak atandığı dönemde Fransızca bilmiyor olması ve kaldığı süre zarfında saraydan ekonomik destek alamaması, onun deneyimini etkileyen önemli unsurlardır. Bu durum, Halet Efendi'nin Fransa'da karşılaştığı zorlukları ve çözüm arayışlarını ortaya koymaktadır. Örneğin, Prusya'nın Paris büyükelçisinden bir defa Napolyon Bonaparte'den bir sefer borç alması ve bir seferde sarayın göndereceği bir yıllık maaşı hediye olarak alması, onun diplomatik

görevlerini nasıl yerine getirdiğine dair açıklayıcı bir tablo sunmaktadır. Halet Efendi, Osmanlı ve Fransız toplumları arasındaki eğitim ve bilgi seviyesindeki farklara dikkat çekmiş, Fransız toplumu hakkında eleştirel bir bakış açısı benimsemiştir. Fransa'daki eğlence ve estetik anlayışının ahlaki yozlaşmaya yol açtığını savunmuş, Osmanlı değerlerini üstün tutmuştur. İhtilal sonrası Fransız siyasi sistemine yönelik değerlendirmelerinde ise Fransızların halk kimliğine sahip olamadığı, krallarının yokluğu nedeniyle devlet düzeninden yoksun oldukları yönünde tespitler yapmıştır. Napolyon Bonapart ve diğer Fransız yöneticilerini devlet adamı niteliklerinden uzak, düzensiz ve eşkıya benzeri kişiler olarak tanımlamıştır. Bu yorumlar, Halet Efendi'nin Fransız Devrimi'nin temel siyasi ve felsefi ilkelerini anlayamadığını, ancak Osmanlı açısından yaratabileceği tehditleri fark edebildiğini göstermektedir. (Karal, 1940: 25-61).

Halet Efendi'nin gözlemleri, Osmanlı bürokrasisinin ve entelektüel çevrelerinin Batı'daki dönüşümleri takip etme düzeyini ortaya koymaktadır. Osmanlı eğitim sisteminin Gazali sonrası geleneksel İslam düşüncesine dayalı yapısı, devrimi anlamada ve yorumlamada kısıtlı bir perspektife yol açmıştır. Pozitif bilimler ve felsefi düşünceye yeterince yer verilmemesi, halkın yönetime katılımı gibi Aydınlanma Çağı'nın temel fikirlerinin Osmanlı entelijansiyası tarafından yeterince kavranamamasına neden olmuştur. Halet Efendi'nin Fransızca bilmemesi, Osmanlı Devleti'nin Batı ile ilişkilerinde bilgi akışının ne derece sınırlı olduğunu da göstermektedir. Fransız Devrimi'nin Osmanlı topraklarında yaratabileceği siyasi etkiler konusunda Halet Efendi'nin belirli bir farkındalığı olduğu görülmektedir. Osmanlı tebaasına yönelik Fransız propagandasına dikkat çekerek, devrimin fikrî etkilerinin Osmanlı İmparatorluğu için tehdit oluşturabileceğini vurgulamıştır. Ancak, devrimin özgürlük, eşitlik ve halk egemenliği gibi evrensel değerlerini kavramakta yetersiz kalmıştır. Osmanlı yönetimine sunduğu raporlar ve padişaha yazdığı mektuplar, devletin Fransız Devrimi'ne bakış açısının büyük ölçüde muhafazakâr bir çerçevede şekillendiğini göstermektedir.

"Hakimiyetin mutlak prensibi, bütün milletin iradesidir. Kanunu tatbik ile mükellef olan hükümet, hakimiyeti milliyeden müstak olmalıdır. Bu prensibe en iyi uyan hükümet şekli cumhuriyettir. Meşru olmayan hakimiyete ve tazyika karşı isyan, bir vazifedir. Milletler, fertler gibi hürriyet ve müsavata nail olmak hakkına maliktirler. Binaenaleyh her millet bu hakları kazanmak için silaha sarılmalıdır"(Karal, 1940: 56)."

Bu bağlamda Halet Efendi'nin gözlemleri, Osmanlı Devleti'nin Fransız Devrimi'ni anlamakta yaşadığı zorlukları ve bu olayın Osmanlı bürokrasisinde nasıl algılandığını anlamak açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. (Karal, 1940: 87-91). Bundan yola çıkarak Osmanlı tarih yazımı teokratik bir tarih yazımı olarak ele alınabilir (Collingwood, 1990: 33-35).

Ali Reşad Bey'in *Fransız İhtilali Tarihi* adlı eserini incelediğimizde, Fransız İhtilali'ni Osmanlı tarihçiliğinde en geniş kapsamda ele alan çalışmalar arasında yer almaktadır. XVI. Louis dönemlerinden başlayarak Fransız toplumunun sosyal, siyasi ve ekonomik yapısını detaylı bir şekilde incelemektedir. XV. Louis döneminde halkın sefalet içinde yaşarken krallığın lüks ve sefahat içinde olduğuna, XVI. Louis döneminde ise krallığın mali krizleri halkın omuzlarına yıkmasına dikkat çekmektedir. Eserde, Fransız İhtilali'ni hazırlayan düşünsel dönüşümü anlatan bölümde Montesquieu, Voltaire, Diderot ve Rousseau gibi aydınların fikirlerinin halk üzerindeki etkilerine vurgu yapılmış, Katolik Kilisesi'nin bu süreçte oynadığı rol detaylandırılmıştır. Ali Reşad Bey, bu fikrî değişimde bazı rahiplerin de etkili olduğuna dikkat çekerek geleneksel tarih yazımından farklı bir perspektif sunarak. İhtilalin muhafazakâr sınıf tarafından fitilinin ateşlendiğini belirttiğini görürüz (Reşad Bey, 2018: 15-48).

Eserin ilerleyen bölümlerinde, İnsan Hakları ve Vatandaş Beyanamesi, Bastille Baskını ve Milli Meclis gibi devrimsel olaylar ele alınırken, Fransız meclisindeki siyasi fraksiyonlar detaylandırılmıştır. Özellikle Jakobenler, Jironenler, aristokratlar ve meşrutiyet yanlılarının ideolojik farkları eserde geniş bir biçimde analiz edilmiştir. XVI. Louis'in idam kararının Fransız İhtilali'nde dönüşüm noktalarından biri olduğu vurgulanmış, Avrupa monarşilerinin bu olaydan duyduğu korku aktarılmıştır. Ali Reşad Bey'in eseri, Fransız İhtilali'nin sadece siyasi olaylarını değil, toplumsal ve hukuki dönüşümlerini de ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Eserde, hukuk sistemindeki değişimler, feodal ayrıcalıkların kaldırılması, kilise mallarının kamulaştırılması gibi reformlar üzerinde durulmuş, bireyin kanun önündeki eşitliği öne çıkarılmıştır. Akabinde tarih anlatımını Napolyon Bonapart etrafında dizayn etmesi teokratik tarih yazımına bir diğer örneğini teşkil etmektedir (Reşad Bey, 2018: 735). Namık

Kemal'in eserleri ve düşüncelerinde de devrim anlayışı ve tahayyül ettiği yönetim biçiminin kurtuluşun padişahın yani halife şahsının varlığı ile mümkün olacağına altı çizilmektedir. Namık Kemal yüzyıllar süren Osmanlı Kültürü ve Hanedanın başında olduğu bir meclis önerse de bu mecliste son sözü padişahın söylemesi kendisinin parlamenter monarşiye yakın durduğunu göstermektedir (Göçgün, 1987: 29). Bu fikrine *Renan Müdafaaamesi* eseri örnek teşkil etmektedir. Eserinde teokratik bir anlayış içerisinde Avrupa'daki fikrîsel ve bilimsel gelişmelerin esasında İslamiyet menşeli olduğunu kanıtlamak arzusu öne çıkmaktadır.

Ahmet Rasim birçok dönemin insanı ve entelektüeli olarak kabul görmektedir. Çocukluk yılları ile gençliği koca bir çınar olan Osmanlı medeniyetinin çözülüp dağıldığı, ömrünün son yılları ise I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı'nın yanı sıra cumhuriyetin kuruluşuna sahne olmuştur. Okuduğu, yetiştiği kurumlar itibari ile Osmanlı Devleti'ne baba ocağı hassasiyetinde bağlı, aynı zamanda bir Cumhuriyet destekleyicisi olarak bu iki karakter arasında kalan yazar Fransız İhtilaline eserlerinde farklı bir çerçevede yer vermiştir (Kolcu, 1979: 7-8). Fakat yazar Fransız İhtilaline eserlerinde yer vermiş olsa da bir yanı ile cumhuriyet taraftarı olmasına karşın, diğer taraftan 1688 tarihinde kansız bir şekilde meydana gelen ve Parlamenter Monarşiye geçilen İngiliz devrimine daha yakın olduğunu belli etmiştir (Koç, 2018: 62-63).

Ahmet Rasim'in Fransız İhtilali'ne dair görüşleri, Osmanlı Devleti'nin bu büyük devrimi algılayış biçimi ve dönemin siyasal koşulları ele alınmaktadır. Ahmet Rasim, ihtilalin getirdiği değerlerin evrensel boyutunu kavramakla birlikte, Osmanlı Devleti açısından taşıdığı tehlikeye dikkat çekmiştir. Devrimin "fesat ve fitne" olarak nitelendirilmesi, Osmanlı yönetiminin devlet düzenini koruma kaygısını yansıtırken, ihtilalin yayılcı ve yıkıcı etkilerine yönelik bir hassasiyet de içermektedir. Ahmet Rasim, Fransız devrimcilerinin amaçları arasında çevre ülkeleri sarsmak ve dinleri yok etmek olduğunu vurgularken, ihtilalin Osmanlı'daki değerler sistemine zarar verebileceği yönündeki endişeleri dile getirmiştir. Napolyon'un Mısır'ı işgaline de değinen yazar, Osmanlı'nın ihtilale doğrudan düşman bir tutum sergilememekle birlikte, İngiltere'nin Fransız Devrimi'ne karşı aldığı sert tavrı da yanlış bulduğunu ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nin ihtilale yaklaşımında, farklı siyasi grupların özgürce yaşamalarına izin verilmiş olması, devletin göreceli hoşgörüsünü gösterirken, bu durumun bir tehdit oluşturmadığına dair bir güven hissi de yaratmıştır. Ancak Rasim, İngiltere'nin devrimi desteklemesi halinde Osmanlı için asıl tehlikenin ortaya çıkacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Fransız İhtilali'ni yeterince anlayamadığı ve takip edemediği vurgulanmaktadır. Ahmet Rasim, Osmanlı yönetiminin, ihtilalin siyasal ve toplumsal etkilerini kavramakta zorlandığını ve uluslararası gelişmeleri geriden takip ettiğini ifade etmektedir. XVI. Louis'in idamı gibi önemli olayların Osmanlı İmparatorluğu'nda yeterince yankı bulmadığını, hatta yeterince takip bile edilemediğini belirten yazar, Osmanlı'nın Avrupa'dan geri kalmışlığını eleştirel bir dille ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Ahmet Rasim'in yazıları, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde karşılaştığı zorlukları ve Fransız İhtilali'nin Osmanlı üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini gözler önüne sermesi açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. (Rasim, T.Y.: 68-156). Ahmed Cevdet Paşa'nın yaşamı ise Fransız İhtilalinin etkilerinin yeni yeni baş gösterdiği Osmanlı Devleti'nin inkılapçı dönemine denk gelmektedir. Ahmed Cevdet Fransız Devrimi karşısında Osmanlı devletinin ayakta kalması için inkılabın şart olduğuna kanaat getirmesine rağmen, Osmanlı Devleti'nin kültürel zenginliği ve İslami değerinin kurumasını da benimsemiştir. Bu bağlamda eserlerinde, Osmanlı İmparatorluğunda ve buna bağlı dünyadaki olaylar ele alınmış, Napolyon tarihi üzerinden Fransız İhtilalinin siyasi anlatısına kısmi olarak yer verilmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 2011: 29).

Osmanlı Perspektifinden Bir Evrim Anlatısını gördüğümüz Mizancı Murat'ın Tarih-i Umumi adlı eserinde, dönemin Osmanlı tarihçilerinin Fransız Devrimi'ni genellikle Muhafazakâr Devrim anlatısı ile ele almasına karşılık, yazar bu devrimi Evrimsel Devrim Anlatısı doğrultusunda değerlendirmiştir. Mizancı Murat, Fransız Devrimi'ni yalnızca bir siyasi olay değil, insanlığın bilinçsel gelişim ve yenilenmesinin doğal bir sonucu olarak görmektedir. Devrimi, Avrupa ve dünya tarihinin dönüm noktası olarak ele almış ve ilim ile fennin gelişiminin bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Eserinde, devrimin, Avrupa ülkelerinde meydana gelen edebiyat, felsefe ve bilinçsel gelişmelerin bir ürünü olduğunu savunmuş, bu görüşünü özellikle Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi ve Bilimsel Devrim ile desteklemiştir (Murad, 2024: 337-340). Mizancı, Fransız Devrimi'ni hazırlayan önemli faktörlerden birinin sanayileşme süreci olduğunu vurgulamış, bu süreçte küreselleşen ekonominin burjuva sınıfını doğurduğunu belirtmiştir. Ancak, ekonomik olarak güçlenen burjuvazinin siyasi olarak zayıf kalmasının

devrimi tetikleyen en önemli unsurlardan biri olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte, İngiliz Devrimi ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı gibi siyasi olayların da Fransız Devrimi üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Mizancı, bu devrimlerin aydınlar aracılığıyla halka aktarılması sayesinde kralsız bir yönetim biçiminin mümkün olduğuna dair bir bilinç oluştuğunu belirtmiştir (Murad, 2024: 143). Bu süreçte feodal sistemin, toplumun büyük kesimleri üzerinde bir nesneleştirme baskısı kurduğunu, ancak insanların artık ilerlemenin öznesi haline geldiklerini savunur. Siyasi ve hukuki meselelere ilgi gösteren, özgürlük, eşitlik ve insan hakları gibi değerleri talep eden yeni bir insan tipi ortaya çıkmıştır. Bu yeni sosyal kesim, toplumsal bir bilinçlenme ve kamuoyu oluşturarak (efkar-ı amme) taleplerini dile getirmiştir. Mizancı, bu bağlamda Fransız Devrimi'ni, eski rejim ile gelişen yeni dünya düzeni arasındaki çatışmanın ürünü olarak tanımlamaktadır. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, yazar tarafından evrensel nitelik taşıyan bir metin olarak sunulmuş, bildirgenin tüm dünyaya seslendiği, yurttaşlara düşünme hakkı ve zamanı tanıyarak yeni gelişmelere yol açtığı ifade edilmiştir (Murad, 2024: 148-150).

Fransız Devrimi'nin Siyasi Süreci ve Terör Dönemi; Mizancı Murat, Fransız Devrimi'nin siyasi tarihine de geniş yer vermiştir. Ancak, devrimin daha sonraki aşamalarında yaşanan Terör Dönemi ve bu dönemde gerçekleşen idamların, devrimin ruhuna gölge düşürdüğünü, devrimin ideallerini lekelediğini beyan etmiştir. Buna rağmen, devrimin insanlık tarihi açısından son derece önemli bir dönüm noktası olduğunu, özgürlük ve eşitlik arayışının bu devrimle büyük bir mesafe kat ettiğini belirtmektedir. Mizancı'ya göre, bu arayış, Fransız Devrimi ile bir noktaya ulaşırsa da, insanlık için sürekliliği olan bir arayış olarak devam edecektir. Mizancı, çağdaşı Osmanlı tarihçilerinin aksine, Fransız Devrimi'ni şeytanlaştırmamış, İngiliz Devrimi'ni mutlak bir model olarak öne çıkarmamış ve dönemin devlet adamları etrafında şekillenen bir tarih anlatısı oluşturma yoluna gitmemiştir. XVI. Louis'in idamını ele alırken, birçok çağdaşı gibi Fransız halkını "başiboş koyunlar" olarak değerlendirmemiş, aksine devrimi insanlığın bilinçsel ve bilimsel ilerlemesinin bir sonucu olarak ele almıştır. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin evrensel içerik ve öneme sahip olduğunu vurgulamış, devrimi bu bildirgenin taşıdığı evrensel değerler çerçevesinde değerlendirmiştir. Osmanlı Perspektifinden Bir Evrim Anlatısı; Mizancı Murat'ın Tarih-i Umumi adlı eserinin yazıldığı dönemin Osmanlı toplum ve koşulları göz önüne alındığında, yazarın çağını aşan bir perspektife sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Mizancı, devrimi sadece bir siyasi olay ya da iktidar değişikliği olarak görmeyip, insanlık tarihinin genel gelişim süreci içerisinde evrimsel bir değişim olarak değerlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı dünyasındaki bu bilinçsel ve bilimsel gelişmelere yeterince ayak uyduramamış olmasına rağmen, Fransız Devrimi'ni takip eden modernleşme çabalarının Osmanlı aydınları üzerinde önemli bir etkisi olduğu ve bu modernleşme sürecinin Cumhuriyet ile taçlandığına vurgu yapmıştır. Sonuç olarak, Mizancı Murat'ın eseri, Osmanlı tarih yazımında farklı bir yere sahiptir. Fransız Devrimi'ni insanlığın bilinçsel ve bilimsel ilerlemesi çerçevesinde evrimsel bir bakış açısıyla ele almış, devrimi sadece Avrupa'nın değil, insanlığın tamamının ortak kazanımı olarak değerlendirmiştir (Murad, 2024: 337-429).

Halet Efendi, Ali Reşad Bey, Namık Kemal, Ahmet Rasim ve Ahmet Cevdet Paşa gibi önemli Osmanlı yazarları, eserlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasını ve padişahın yönetimdeki etkin rolünü vurgulamışlardır. Bu yazarlar, parlamenter monarşiye övgüler sunarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısının güçlendirilmesi ve modernleşmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu yazarların Fransız İhtilaline yaklaşımlarının çerçevesinde devrimi ve etkilerini padişah veya kral etrafında anlattıkları görülmektedir. Bu durum, onların teokratik tarih bağlamında hareket ettiğini ve devletin dini otoritesi ile siyasi yönetimin birleşmesini desteklediklerini göstermektedir. Bu yazarların aksine, Mizancı Murat, eserini *Osmanlı perspektifinden bir evrim anlatısı* olarak kaleme almış ve çağın ötesinde bir bakış açısıyla Fransız Devrimi'ne ışık tutmuştur.

Fransız Devrimi ve sonrasındaki süreçte cumhuriyet dönemi tarihçi ve yazarlarının yaklaşımlarını mercek altına alırken, Gramsci'nin hegemonya inşası için ürettiği iki çeşit mücadele tipi olan mevzi savaşı ve manevra savaşları (Kabatay ve Kök, 2021: 188) yaklaşımlarından 'manevra savaşları' yaklaşımı ekseninde bu dönem eserlerini incelemeye almanın yerinde olacağı kanaatindeyiz (Gramsci, 1986: 73). Akçura'nın analizlerini, Trablusgarp Savaşı (1911-1912), Balkan Savaşları (1912-1913), Ermeni Tehciri (1915-1916) ve I. Dünya Savaşı gibi olaylarla birlikte değerlendirmek önemlidir. Çünkü bu savaşların yaşandığı dönemdeki sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçları göz önüne alarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalan bakiyesinin nasıl şekillendiğini anlamak mümkündür. Bu bağlamda,

Akçura'nın önerileri şu şekildedir: İlk olarak, Osmanlıcılık kavramı altında, farklı ırkların ortak bir paydada toplanmasını ve olası devrimin milliyetçilik etkilerine karşı bir savunma oluşturulmasını amaçlamıştır. İkinci olarak, Hilafetin Osmanlı padişahında olmasından kaynaklanan İslamcılık kavramıyla, dini bir bütünlük sağlanması hedeflenmiştir. Üçüncü olarak ise, ırk temelli siyasi bir Türk milleti oluşturulmasını önermiştir. Bu önermelerin, cumhuriyetin kuruluş sürecinde önemli etkileri olmuştur ve bu doğrultuda ırka dayalı bir cumhuriyetin inşası gündeme gelmiştir.

Afet İnan, özellikle “*Türk Halkının ve Türk Tarihinin Antropolojik Karakteri Üzerine*” başlıklı doktora tezi çalışmasıyla dikkat çeken bir yazardır. İnan, çalışmalarında Primordialist (Akıncı, 2019: 414)¹ bir yaklaşımı benimseyerek, ırka dayalı bir ulusun inşası fikrini öne çıkarmış ve Türk tarih tezinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu çalışmaları, yazarın Fransız İhtilalinden etkilendiğini göstermektedir. Ancak, dönemin koşulları göz önüne alındığında, İnan'ın yaklaşımının Fransız İhtilalinin evrenselliğinden uzak kaldığı ve yeni kurulan Cumhuriyet'in inşası için kaçınılmaz hale geldiği görülmektedir. İncelemeye alınan iki yazar, Fransız Devrimi ve etkilerine primordialist bir yaklaşımla yaklaşmış ve bu doğrultuda eserler yazmışlardır.

Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin Fransız Devrimi anlatısında en sık kullanılan yaklaşım siyasi tarih anlatısıdır. Devrimin tarihsel hikâyesi, olayları dönemin önemli devlet adamları etrafında şekillendirilmiş ve Napolyon Bonaparte'ye geniş bir yer ayrılmıştır (Sander, 1973: 59). Bu yaklaşım, tarihçileri bir tür kayıt cihazına dönüştürmüştür. Devrimin anlatılarında, olaylar genellikle tarihsel kronolojiye göre sıralanmış ve sebep-sonuç ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Ancak, bu yaklaşım devrimin bilimsel temellerine pek inmemiş, aynı zamanda devrimin nedenleri arasında XVI. Louis'in beceriksizliği ve Fransa'nın içine düştüğü savaşlardaki yenilgilerin yanı sıra ülke ekonomisinin iflas etmesi gibi ekonomik faktörleri sadece yüzeyden ele almıştır (Collingwood, 1990: 132). Devrimin ekonomik sebeplerle açıklanması ile yetinilmiştir. İhtilal öncesindeki entelektüel ilerlemeye yeterince önem verilmemiş ve Fransız İhtilalinin feodal mülkiyetin burjuva mülkiyetine geçişi olarak değerlendirilmiştir (Marx ve Engels, 2018: 67).

Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin Fransız Devrimi anlatısında ayrı ayrı ele alınması gereken yazar ve eserlerde ilk olarak Mehmet Ali Ağaoğlu'nun çalışmaları incelenmelidir. Yazar, amacının devrimin sebep, sonuç ve meydana geliş tarihsel kronolojisine değil, devrimi etkileyen düşünürleri kaleme almak olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşımla, Fransız Devrimine en etkili bakış açısını sergilemiştir. Devrim anlatısını Amerika Bağımsızlık Bildirisi'nden ayıran en temel özellik, belirli bir zümreye karşı siyasi haklar elde etmek değil, tam aksine bütün insanlığa seslenen evrensel bir akıl ürünü olan İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi'ne odaklanmasıdır. Bu belge aynı zamanda yenedünya siyasi anlayışının, bu ilkeyi anlayarak ve hayata geçirerek ilerleyebileceği gerçeğine vurgu yapar.

Fransız Devriminin diğer devrimlerden etkilendiği, ancak bu sürecin evrimsel bir süreç izlediği, insanın gelişmesinin aklın merkeze alınması sonucunda doğaya olan ilginin arttığı ve bu ilginin sonucunda doğa ile insan arasında ilişki kurulduğu ve insanın doğuştan doğal haklara sahip olduğu anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu anlayışla, bireyin tüzel varlığı ve özgürlüğü üzerinde dikkatle durulmuştur. Bireyin tüzel varlığı ve bu varlığın oluşturduğu alan ile birlikte birey olarak gelişip ortaya çıkması eski düzeni yerle bir etmiş ve oluşması muhtemel tüm yeni siyasi düzenlere ise bireyin tüzel varlığı sınırlandırmalar getirmiştir. Doğal insan ve tüzel kişiliğin verdiği özgürlük kavramlarını maddeler halinde ifade eden meclis, akabinde yerleşik hayatın ve sanayi toplumunun ürünü olan bireylerin toplu bir şekilde şehirlerde yaşaması gerçeğini ortaya koymuştur. Kendilerini bireyin doğal özgürlüğünün üstüne devletin kutsallığı anlayışını koymuşlardır. Çünkü doğal insan ve toplumsal yaşamda, insanların tüzel kendilikleri ayrımı başlamıştır. İnsanın zamanla everilmesi ve gelişmesi aynı zamanda yaşam alanlarını ve koşullarını değiştirip geliştirdiğinden dolayı insanın birlikte yaşaması gerektiği gerçeği, bireyin özgürlük tanımlarını ve sınırlamalarını tekrar yorumlanmasını gerekli

¹ Primordialism; Bu yaklaşıma göre milletler doğal, sabit ve değişmez bir olgudur. Doğaldır, eski çağlardan beri vardır. İlkilere göre milletler eski çağlardan beri mevcudiyetini sürdürmektedir Böylelikle Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan ulus devletlerin inşası olan milliyetçilik kavramını, kamunun millet olmadan milliyetçiliğini savunmak anlamını taşımaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Abdulvahap Akıncı, “Milliyetçilik Tartışmalarında Tarih ve Geçmişin Rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi”, *İnsan&İnsan Dergisi* (2019), 414.

kılmıştır. İşte bu yorumlama, diğer devrimlerin gelişimi gibi durumu sosyal, siyasal ve iktisadi etkenlerle birlikte ele alınmıştır.

Ağaoğlu'na göre zamanın ilerlemesi, insanın zihinsel doğal evrimi sonucunda belli başlı etkiler altına girmiştir. Bu yüzden, bireyin gelişimi toplumsal bireyin gelişimi ile çatışma halini almıştır. Bunun en belirgin sebebi, yaşam standartlarının değişimi ve bireylerin birbirlerine bağımlı hale gelmesidir. Bu bağımlılık, bir arada yaşamayı gerektirdiğinden, doğuştan doğal haklara sahip olan bireylerin haklarının çatışması sonucunda, birey hakları geri plana atılmış ve yurttaşlık hakları ön plana çıkarılarak, doğal haklar yerine toplumsal haklar ve özgürlükler vurgulanmıştır. Bireyin hakları ve tüzel varlığı yerini toplumsal haklar ve yurttaşlık almış, bu da yurttaşlığın kime ait olması gerektiği düşüncesini modern anlamda devletin doğuşuna ve yüceltilmesine yol açmıştır. Ancak bu bildiri, ataerkil bir bildiri sıfatını taşımaktaydı çünkü kadınların temsili ve yurttaşlığı açıkça ortaya konmamıştı.

Yazar, böylelikle Fransız Devrimini kaleme alırken, muhafazakâr kısıtlayıcı bir denklemi aşarak, devrimin sebep-sonuç ekseninde değil, Fransız Devriminin ne olduğu ve bu devrimden ne anlaşılması gerektiği üzerinde durmuştur. Akıcı anlatımı ve konunun yerli-yabancı kaynaklarla zenginleştirilmesi, Fransız Devriminin insanın gelişim evriminin bir sonucu olduğunu ve zamanla kendi prangalarını kıran insanoglunun bunun sayesinde dinin ve eski rejimin etkisini yenmeyi başardığını ve bu yeni sürecin yaşam şekillerini, sosyal ve kültürel gelişimleri etkilediğini ifade etmiştir. Gelişen toplumsal ilerlemelerin, aynı zamanda insanı birbirine bağımlı hale getirdiği gerçeği, insanı tüzel ve doğal haklarından toplumsal haklara ve yurttaşlığa götürdüğünü belirterek, bu oluşan yeni durumun yurttaşlığın devleti doğurduğunu ve devlete yüce yargıçlık konumuna soktuğunu belirtmiştir. Erkek egemen bir devrim olması hasebiyle devamında değişime ve yeni gelişmelere açık hale getirmiştir. Aynı zamanda Fransız Devrimi, günümüze kadar gelişerek varlığını devam ettirmesiyle, ortak evrensel bir aklın ürünü olduğunu ortaya koymuştur (Ağaoğulları, 2016. 597-631).

Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin Fransız Devrimi anlatısında ele alınan bir diğer yazar Toktamış Ateş, devrim anlatısında diğer tarihçilerin aksine devrim demek yerine ihtilal demeyi tercih etmiştir. Fransız İhtilalini hazırlayan çağlar boyu bilimsel aydınlanmayı ve ilerlemeyi çok iyi analiz ederek, devrim anlatısını kuru bir siyasi olaylar silsilesinden kurtararak, okuyucuya adeta tarihsel bir yolculuğu bilimsel bir yaklaşımla sunmaktadır. Türkiye'deki Siyasal Tarih yazımından ayrı olarak siyasi devrimi Fransız İhtilalinden ele almayıp İngiliz Devrimi ile başlatan yazar, ayrıca İngiliz Devriminin ortaya çıkmasını da orta çağ ve özelliklerine değinerek anlatmayı daha doğru olacağı kanaati ile Fransız İhtilalini adeta altı bin yıllık insanlık tarihine giderek tanımlamaktadır.

Ateş'e göre karasabanın icadı ile yerleşik hayata geçen toplumların birlikte yaşamaları yöneten-yönetilen köle ve efendi kavramlarını oluşturduğu, bunun da ilk uygarlıkların sosyal sınıflar halinde yönetildiğini ifade etmektedir. Bunun sonucunda köle, tebaa ve halkın yanı sıra bunları yöneten seçilmiş Tanrı atfedilen ayrıcalıklı bir kesimin doğması ile birlikte serüvenin başladığına ayna tutmaktadır. Toprak gelirleri ile yetinmeyip özellikle deniz ticareti ile uğraşan tüccarların zamanla bunu çok ilerletmeleri sonucu oluşan tüccar sınıfının ilk burjuvaziyi oluşturduğunu ve bunun ileride toplumdaki sınıfsal yapıya uyum sağlamak isteyişinin ilk devrim kıvılcımlarını ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Yazar, Fransız İhtilali anlatısını ilk yöneten ile yönetilen ilişkisine kadar geçmişe götürerek devrimin çağlar boyu bilimsel hazırlayışını bir zincirin halkasına benzeterek, devrimin bilimsel ilerlemenin nihayetinde meydana geldiğini ve bu yüzden burjuva devrimi olarak ele alınmamasını belirterek, kendinden önce meydana gelen devrimsel kıvılcımların tamamlayıcısı olduğunu beyan etmiştir. Anlatısında teokratik ve siyasi tarih kıskacından sıyrılarak doğal bir seleksiyon olan evrimsel bir devrim anlatısı sunmuştur (Ateş, 2009: 93-187).

Oral Sander ve Rifat Uçarol'un Fransız İhtilali'ni ele alan çalışmalarında, devrimin küresel tarih açısından kritik bir dönüm noktası olduğu vurgulanmaktadır. Sander, Fransız İhtilali'ni Pandora'nın kutusuna benzeterek, devrimin önceki dönemlerdeki bilinçlenme hareketlerinin bir devamı olduğunu belirtir. Özellikle Amerikan Devrimi'ni, Fransa'daki aydın kamuoyunu etkileyen ve Kralı bir yönetim modelinin mümkün olduğunu gösteren bir örnek olarak değerlendirir (Sander, 2016: 80-86). Marksist tarih anlatısını benimseyen Sander, devrimi, ayrıcalıklı sınıfların imtiyazlarından ödün vermemesi ve ekonomik buhranın kötü yönetilmesi sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak ele alır. Ayrıca, devrimin ulus bilincine dayandığını ve bunun neden yalnızca Fransa'da gerçekleştiğine dikkat çeker. Türk devrimini

ise, ulusu yaratan bir süreç olarak değerlendirir ve muhafazakâr tarih anlayışından uzaklaşarak, devrimi siyasi ve toplumsal bir dönüşüm olarak ele alır (Sander, 2015: 15-165). Rifat Uçarol ise, Fransız İhtilali'nin düşünsel temellerinin Aydınlanma Çağı ile atıldığını ve Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot gibi düşünürlerin, Fransız halkını aydınlatarak devrime hazırladığını ifade eder. Uçarol, devrimin sadece ekonomik sebeplerden kaynaklanmadığını, aynı zamanda entelektüel ve kültürel bir dönüşümün ürünü olduğunu vurgular. Devrimin ekonomik ve aydınlanmacı etkilerini sosyal tarihçilik yaklaşımıyla ele alırken, olayları dönemin önemli figürleri etrafında anlatarak teokratik tarih anlatısına da yer verir. Uçarol, devrimin karmaşık doğasını anlamak için çeşitli tarihsel yaklaşımları bir araya getirir ve devrimin çok yönlü etkilerini analiz eder. Her iki yazar da, Fransız İhtilali'nin sadece Fransa ile sınırlı kalmayıp, küresel etkileri olan bir olay olduğunu ve bu devrimin hem siyasi hem de toplumsal dönüşümlerin temelini attığını kavramsal olarak ortaya koymaktadır (Uçarol, 2014: 7-41).

Fransız Devriminin anlatısında, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin yaklaşımları incelenirken, öncelikle her iki coğrafyada devrimin nasıl meydana geldiğini anlamak önemlidir. Fransa'da, devrim süreci XVI. Louis ve eşi Marie Antoinette'in idamı ile sonuçlanırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda hanedan üyelerinin ülkeyi terk etme hakkı tanınmıştır. Fransa'da ihtilal, burjuva sınıfının tekelinden, halkın Bastille'i işgal ederek gerçekleştirdiği bir halk ayaklanması sonucunda ulusal bir bilinç dönüşmüştür. Bununla birlikte, Osmanlı ve Türkiye'deki devrim, daha elit bir kesim tarafından gerçekleştirilmiş ve ulusal bir bilinç oluşturmamıştır. Bu nedenle, Osmanlı tarihçileri devrimi muhafazakâr bir çerçevede ele almış, ancak Cumhuriyet devrimi tarihçileri, devrimi organik bir süreç olarak görmüş ve eserlerini bu çerçevede oluşturmuşlardır.

Osmanlı tarihçilerinin eserleri incelendiğinde, devlet merkezli bir tarih anlayışının öne çıktığı görülmektedir. Padişahların icraatları, fetihler ve askeri başarılar ön planda tutulmuş, tarih yazımında devletin gücü ve devamlılığı vurgulanmıştır. Öncelikle, Halet Efendi, Ali Reşad Bey, Namık Kemal, Ahmet Rasim, Ahmed Cevdet Paşa, Halil Nuri Bey ve Vak'anüvisler gibi önemli tarihçilerin eserlerindeki kaynak yetersizliği ve kaynak belirtme alışkanlıkları üzerinde durulmalıdır. Bu tarihçilerin eserlerinde genellikle belirli kaynakların doğrudan belirtilmediği veya referans verilmediği görülmektedir. Bu durum, tarih yazımında güvenilirliği ve izlenebilirliği zorlaştırabilir. Ayrıca, çeviri eserlerin nadir oluşu da dikkat çekicidir. Osmanlı tarihçileri, çoğu zaman kendi imkânları doğrultusunda araştırmalar yapmış ve eserlerini kaleme almışlardır. Bu durum, yerel kaynakların önemini vurgulamakla birlikte, çeviri eserlerin azlığı, Osmanlı tarih yazımının genel yapısını etkilemiştir. Ancak, çeviri eserlerin eksikliği, tarihçilerin kendi bakış açılarına ve yorumlarına daha fazla yer verme fırsatı bulmalarını da sağlamıştır. Bu da tarih eserlerinin çeşitliliğini ve zenginliğini artırmıştır. Bununla birlikte, Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde akademik disiplinin eksikliği gözlemlenmektedir. Tarihçiler, genellikle kendi zamanlarının koşullarına ve ideolojik etkilere göre yazmışlardır. Bu durum, eserlerin nesnel bir bakış açısından uzak olduğunu düşündürülebilir. Ancak, Osmanlı tarihçilerinin eserlerinin akademik disiplinden uzak olmasının temel nedenleri arasında, dönemin bilgi ve kaynak sınırlılıkları, siyasi baskılar ve kişisel tercihler gibi faktörler bulunmaktadır. Tüm bu unsurlar, Osmanlı tarihçilerinin eserlerinin değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken önemli hususlardır.

Cumhuriyet dönemi Türk tarihçilerinin eserlerinde, özellikle Fransız Devriminin anlatısında Batılı kaynaklara ve çeviri eserlere daha fazla başvurulmuştur. Bu dönemde, Osmanlı dönemi tarihçilerinin eserlerinden farklı olarak, Fransız Devrimi ile ilgili yazılan eserlerde yerli kaynaklara neredeyse hiç atıf yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum, Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin eserlerinde Batılı kaynakların baskın olduğunu ve tarih yazımında farklı bir yaklaşım sergilediklerini göstermektedir. Cumhuriyet dönemi Türk tarihçileri, genellikle Avrupa merkezli bir eğitim almış ve Batı'nın tarih yazımı geleneğini benimsemiştir. Bu durum, Fransız Devrimi gibi önemli bir dönemin Türk tarihçileri üzerindeki etkisini anlamak için dikkate alınmalıdır. Ayrıca, Cumhuriyet dönemi Türk tarihçilerinin eserlerinde Batılı kaynakların Batılı kaynakların bu kadar yaygın bir şekilde tercih edilmesi söz konusu olmuştur. Yerli kaynaklara neden daha az başvurulduğu ve bu durumun sonuçları da ele alındığında, Bu konuda çeşitli faktörler etkili olabilir, örneğin Türkiye'nin yakın tarihine ilişkin yeterli arşiv ve belgeye erişimin sınırlı olması, Batı merkezli eğitim sistemi ve akademik yayınların daha geniş bir kitleye ulaşılabilir olması gibi. Yerli kaynakların azlığının tarih yazımına olan etkileri değerlendirildiğinde ve bu durumun tarihçilerin eserlerinin objektifliği ve güvenilirliği üzerinde etkileri tartışılmalı olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

1789'da Fransa'da meydana gelen Fransız Devrimi, kendisinden önceki devrimlerin tamamlayıcısı olmakla birlikte, kendisinden sonraki tarihlerde meydana gelen ve gelecek olan devrimlerin dayanağı ve rehberi konumundadır. Fransız Devrimini ele alan yaklaşımlar başlıca dört farklı açıdan ele alınmaktadır. Muhafazakâr Devrim anlatısı, Fransız Devrimi'ni tehdit olarak görüp, devrimi "bulaşıcı bir hastalık" olarak nitelendirirken, devrimin terör dönemini vurgulamaktadır. Siyasi Devrim anlatısı, devrim sürecini önemli şahsiyetler üzerinden anlatmakta; ancak devrimin bilinçsel düzeyine yeterince dikkat etmemekte ve ayrıca ekonomik sebepler ile monarşinin yetersizliğini öne çıkarmaktadır. Marksist Devrim anlatısı, devrimi burjuvaya mal ederek halk katılımını göz ardı etmekte ve devrim kazanımlarını burjuva sınıfına bir servet transferi olarak değerlendirmektedir. Evrimsel Devrim anlatısı, devrim olgusunu tarihsel bir bağlamda ele alarak, Fransız Devrimi'nin yeni devrimlerin başlangıcı ve merkezi bir referans noktası olduğunu ileri sürmektedir. Bu perspektif içinde "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin analizi, bireyden yurttaşa dönüşüm sürecini vurgulamakta ve devlet elitleri ile bürokrasinin bu süreçteki rolüne işaret etmektedir.

Osmanlı dönemi Türk tarihçileri tarafından kaleme alınan eserler incelendiğinde, Fransız Devrimi'nin tarih yazımında muhafazakâr bir anlatının hâkim olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımın temel sebeplerinden biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim sisteminde Gazali'nin düşünsel etkisinin baskın olmasıdır. Gazali'nin gelenekselci ve dini merkezli felsefesi, toplumsal değişim ve devrim gibi köklü dönüşümlere karşı mesafeli bir duruş sergilemiş, bu da devrim kavramının Osmanlı tarih yazımında daha olumsuz bir çerçevede ele alınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Fransız Devrimi Osmanlı'da bir tehdit olarak algılanmış ve muhafazakâr bir perspektiften değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir ulus-devlet olmaktan ziyade çok uluslu bir imparatorluk yapısına sahip olması, Fransız Devrimi'nin ulusal bilinçle ilişkilendirilen devrim anlayışının Osmanlı topraklarında karşılık bulmamasına neden olmuştur. İmparatorluk, farklı etnik ve dini toplulukları bir arada barındırmış ve ulus bilincine dayalı bir devrim düşüncesi gelişmemiştir. Bu durum, Osmanlı'nın tarihsel sürecinde devrim olgusunu farklı bir şekilde anlamlandırmasına yol açmıştır. Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki Fransız Devrimi tarih yazımında ise daha karmaşık bir perspektif ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr tarih yazımının yanı sıra, devrimi evrimsel bir süreç olarak değerlendiren ve insanlığın bilinçsel gelişiminin bir ürünü olarak gören bir yaklaşım da gelişmiştir. Bu anlatı, Fransız Devrimi'ni yalnızca ekonomik ve siyasi sebeplerle sınırlı görmeyip, devrimi insanlığın siyasi ve entelektüel ilerlemesinin bir parçası olarak değerlendirmiştir. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte bu tür bir tarihsel okumanın güçlenmesi, modern eğitim kurumlarının gelişmesiyle de ilişkilendirilmiştir. Özetle, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Fransız Devrimi'ne yönelik tarih yazımı, dönemin siyasi ve entelektüel koşulları doğrultusunda şekillenmiştir. Osmanlı döneminde muhafazakâr bir devrim anlatısı hâkimken, Cumhuriyet döneminde bu anlatı daha geniş bir perspektiften, evrimsel bir devrim olarak ele alınmış, devrimin yalnızca siyasi bir olay olmadığı, insanlığın bilinçsel ilerlemesinin bir ürünü olduğu vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, K. (2008). 1905 Rus Devrimi'nin genel bir değerlendirmesi. *Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi*, 24, 79-99.

Afyoncu, E. (2012). *Ortaçağ-Yeniçağ Avrupa Tarihi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. (2016). *Sokratesten Jakobenlere Batıda Siyasi Düşünceler*. İletişim Yayınları..

Akçura, Y. (2001). *Yeni Türk Devletinin Öncüleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akın, R. (2001). *TBMM Devleti (1920-23)*. İletişim Yayınları.

Akıncı, A. (2016). Milliyetçilik tartışmalarında tarih ve geçmişin rolü: Eric J. Hobsbawm ve Anthony D. Smith'in teorilerinin karşılaştırmalı analizi. *İnsan&İnsan Dergisi*, 6 (2), 400-423.

Akşin, S. (1980). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İmge Kitabevi.

Armaoğlu, F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

- Asker, A. (2014). *Kemalist Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939*. Libra Kitap.
- Ateş, T. (2004). *Siyasal Tarih*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, T. (2022). *Atatürk Döneminde Bürokrasi ve Modernleşme*. Palet Yayınları. Konya.
- Balcı, M., & Tuzak, M. (2017). Cumhuriyet'in ilk yıllarında nezihe muhiddin özelinde Türk kadınlarının siyasi hakları için mücadelesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 43-51.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Bey, A. R. (2018). *Fransa Büyük İhtilal Tarihi*. Ötüken Yayınları.
- Bozarıslan, H. (2010). *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Burke, E. (2007). Fransız Devriminin hataları. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 3 (11), 9-22.
- Collingwood, R. G. (1990). *Tarih Tasarımı*. Ara Yayıncılık.
- Çapa, M. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde Türkiye'de tarih öğretiminin tarihçesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (03), 1-28.
- Çavdar, T. (1979). 1915-1923 Döneminde New York Times'da yayınlanan Türkiye'ye ilişkin haber ve yorumlar. *Ülke*, 185-205.
- Çetinkaya, D. (2004). *1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi*. İletişim Yayınları.
- Çetinkaya, D. (2024). *Osmanlı'yı Müslümanlaştırmak(1909-1914)*. İletişim Yayınları.
- Dellaloglu, B. F. (2020). *Poetik ve Politik: Bir Kül Türel Çalışmalar Ansiklopedisi*. Timaş Yayınları.
- Erkan, S. (2008). Fransız İhtilali ve etkileri. *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, 177, 130-142.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İletişim Yayınları.
- Ertekin, I. (2024). Napoléon Bonaparte ve İstanbul. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12 (38), 256-271.
- Göçgün, Ö. (1987). *Namık Kemal*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. Onur Yayınları.
- Hirst, J. (2011). *Kısa Avrupa Tarihi*. (M. Doğan, Çev.) Say Yayıncılık.
- Hobsbawn, E. J. (2008). *Devrim Çağı Avrupa (1789-1848)*. (Ş. B. Sina, Çev.) Dost Yayınevi.
- Hocaoğlu, D. (1998, 07 13). Fransız İhtilali. *Zaman*, s. 9-26.
- İnan, A. (2023). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. Türk Tarih Kurumu.
- Kahraman, M. A. (2018). Fransız İhtilali ve Osmanlı İmparatorluğuna etkileri. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 62-79.
- Kansu, A. (1995). *1908 Devrimi*. İletişim Yayınları.
- Karabekir, K. (2009). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. Yapı Kredi Yayınları.
- Karal ve Kral, E. Z. (1940). *Halet Efendinin Paris Büyük Elçiliği (1802-1806)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Koç, A. K. (2018). İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi üzerinden bir bakış. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23 (91-92), 53-73.

Koç, F., & Koca, E. (2009). Geleneksel giysi tarzlarının değişimi ve Türk modasının oluşumunda İstanbul. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi ve Dünya Konferansı* 2167-2204. https://www.researchgate.net/publication/282613805_Geleneksel_Giysi_Tarzlarinin_Degisimi_ve_Turk_Modasinin_Olusuunda_Istanbul

Kolcu, A. İ. (1979). *Ahmet Rasim Matbüat Hatıralarından Muharrir Şair Edip*. Kervan Kitapçılık.

Kuyaş, A. (2015). *Cumhuriyet Kuruluş Öyküsü*. Tekno Şirketler Gurubu.

Lee, S. J. (2002). *Avrupa Tarihinden Kesitler*. (S. AKTUR, Çev.). Dost Kitabevi.

Lefebvre, G. (2015). *Fransız Devrimi*. (H. Bucak, Çev.). Hil Yayınları.

Lieberman, B. (2016). *Korkunç Kader*. (D. T. Kurt, Çev.) Heretik Yayınları.

Maksudyan, N. (2005). *Türklüğü Ölçmek*. Metis Yayınları.

Mann, M. (2012). *İktidarın Tarihi I*. (Kolektif, Çev.) Phoenix Yayınevi.

Mantran, R. (1991). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*. (S. TANİLLİ, Çev.) Say Yayınevi.

Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İletişim Yayınları.

Marx, K., & Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto, Çev. Tanıl Bora*. (B. Tanıl, Çev.) İletişim Yayınları.

Merriman, J. (2018). *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*. (Ş. Alpagut, Çev.) Say Yayınları.

Mizancı, M. M. (2024). *Tarih-i Umumi - Genel Dünya Tarihi Cilt: IV Yeniçağ – Yakınçağ*. (F. Yılmaz, Çev.) Dorlion Yayınları.

Nehir, N. (2021). Mehmed Ata Bey'in Erzurum valiliği (1906). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 661-673.

Oral Sander. (1973). Tarihte yöntem. *AÜ SBF Dergisi*, 28 (4), 59-71.

Parla, T. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İletişim Yayınları.

Parla, T. (1992). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, 3.Cilt*. İletişim Yayınları.

Paşa, A. C. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*. İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.

Peker, R. (1984). *İnkılap Dersleri*. İletişim Yayınları.

Rasim, A. (1999). *Osmanlı Tarihi VIII*. (M. Hasırcı, Dü.). Emir Basım Yayıncılık.

Sander, O. (2015). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi.

Serdar, E. (2008). Fransız İhtilali ve etkileri. *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, 177, 137-148.

Şakir, Z. (2014). *İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu*. Akıl Fikir Yayınları.

Tilly, C. (2016). *Avrupa'da Devrimler (1492-1992)*. (Ö. Arıkan, Çev.). Alfa Yayıncılık. İstanbul.

Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih*. Der Yayınları.

Uzun, H. (2005). Türk Demokrasi tarihinde I. Meşrutiyet Dönemi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 145-162.

Yetişgin, M. (2014). *Modern Avrupa Tarihi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

<https://app.trdizin.gov.tr/makale/TWpFek5EZzRPQT09/yabanci-dil-olarak-turkce-ogrenen-ogrencilerin-yazili-anlatimlarina-yonelik-yanlis-cozumlemesi>

Erdoğan, Ö. & Yangın, B. (2014). The effects of process based creative writing activities on students' writing expression and attitude towards writing. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 438-459. Doi:10.17240/aibuefd.2014.14.1-5000091521

Göçer, A. (2014). *Yazma eğitimi*. Pegem Akademi Yayınları.

Kapar Kuvanç, E.B. (2008). *Yaratıcı yazma tekniklerinin öğrencilerin Türkçe dersine ilişkin tutumlarına ve Türkçe dersindeki başarılarına etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Karatay, H. (2011). 4+1 planlı yazma ve değerlendirme modelinin öğretmen adaylarının yazılı anlatım tutumlarını ve yazma becerilerini geliştirmeye etkisi. *Turkish Studies*, 6(3), 1029- 1047.

<https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRNeE1qUTFOUT09/4-1-planli-yazma-ve-degerlendirme-modelinin-ogretmen-adaylarinin-yazili-anlatim-tutumlarini-ve-yazma-becerilerini-gelistirmeye-etkisi>

Millî Eğitim Bakanlığı (2012). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu yazarlık ve yazma becerileri dersi (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı. Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

Nurlu, M. & Kutlu, A. (2015). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde temel seviye A1 yazma sorunları: Afganistan örneği. *Kara Harp Okulu Dergisi*, 25, 67-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/khobilim/issue/34217/378219>

Şengül, K. (2014). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde alfabe sorunu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 325-339. Doi:10.7884/teke.245

Tok, M. (2013). Yabancılar Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki yazma çalışmalarının değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 249-279.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21644/232685>

Ungan, S. (2006). Avrupa Birliğinin dil öğretimine karşı tutumu ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 217-226.